

Giriş

ABRAHAM İBN EZRA: HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı

Rabbi Abraham ben Meir ibn Ezra, ortaçağ Endülüs Yahudiliğinin seçkin bilginlerinden biriydi. Tanınmış bir şair, matematikçi, astrolog, gramerci ve filozoftu; aynı zamanda ortaçağ Yahudiliğinin en büyük Kutsal Kitap yorumcularından biri kabul edilir.

Abraham ibn Ezra 1092 C.E.'de İspanya'nın Tudela kentinde doğdu ve 1167'de öldü. Ölümünün **Londra**'da mı, **Calahorra**'da mı, yoksa **Roma**'da mı gerçekleştiği ise kesin olarak bilinmemektedir.

İbn Ezra'nın aile yaşamı hakkında çok az bilgi vardır. Beş oğlundan söz eder (bkz. Ibn Ezra, Çıkış 2:1 üzerine), ancak yalnızca birinin adı bilinir: Yitshak. Diğer dört oğlunun muhtemelen bebeklik döneminde öldüğü düşünülmektedir. Yitshak, yaşamının büyük bölümünü Yakın Doğu'da geçirmiş tanınmış bir şairdir. Bir süre İslam'a geçtiği ve daha sonra Yahudiliğe geri döndüğü rivayet edilir. İbn Ezra'nın, Yitshak'ın babasından önce öldüğünü ortaya koyan yürek parçalayıcı bir ağıdı günümüze ulaşmıştır. İbn Ezra'nın eşi 1140'tan önce vefat etmiştir ve bir daha evlenmemiştir.

Abraham ibn Ezra 1140 C.E.'ye kadar İspanya'da yaşadı; bu tarihten sonra ise ölümüne dek yoksul bir bilgin olarak diyar diyar gezdi. Kitaplarının çoğu bu gezginlik döneminde kaleme alınmıştır. Seyahat ettiği şehirler arasında Roma, Lucca, Mantua, Verona, Narbonne, Beziers, Dreux, Rouen, Brent ve Londra sayılabilir.

Siyasal istikrarsızlık, yolculuk arzusu ve yoksulluk, İbn Ezra'nın İspanya'dan ayrılmasında etkili olmuştur. Kendi yoksulluğunu şu dizelerle dile getirir:

Zengin olamam, kader bana karşıdır.
Kefen satsam, kimse ölmezdi.
Uğursuz yıldızlıydı doğumum, elverişsizdi gezegenler.
Mum satsam, güneş asla batmazdı.

Şiirleri

Abraham ibn Ezra son derece üretken ve çok yönlü bir şairdi. Litürjik şiirler (**piyyutim**; bunların bir kısmı hâlâ sinagog ibadetinde okunmaktadır), dostluk ve aşk üzerine seküler şiirler, doğa, astronomi, mevsimler, takvim ile dini ve ulusal konular üzerine manzumeler yazmıştır. Ulusal içerikli şiirlerinde, **İsrail**'in çektiği acılara güçlü ve sarsıcı bir ses verir. Şöyle der:

İsrail'in Tanrısı, Sen eskiden beri onların Tanrısıydın.
Sen onların Babasıydın.

Ve onlar Senin çocukların idi — peki artık değil mi?
Öyleyse neden bin yıl boyunca onları unuttun?
Ve düşmanlar her yandan onları sardı.
Görmüyor musun, yoksa elin o kadar mı zayıf,
Ki yardım arayanları kurtaramıyorsun?
Kurtarıcı, Senin kadar yakın hiç kimse yoktur;
Senin adın ezelden beri Kurtarıcı idi.
Öyleyse acele et, Tanrımız, bizi şimdi kurtar.

Dini içerikli şiirleri ise derin bir ruhsallığa sahip iç dünyasını yansıtır. Şöyle yazar:

Sende, Tanrım, tüm arzularım var.
Sende, tutkulu sevgim ve ateşim.
Sana yönelir içsel duygularım, Sana kalbim.
Sana uzanır ruhum ve spiritim (ruhsal yanım).
Sana ellerim, Sana ayaklarım.
Bedenimin biçimi Senden tamamlanır.
Kanım, kemiklerim — hepsi Senindir.
Beden yapım ve ilahi suretim Sana aittir.
Gözlerim ve düşüncelerim Senindir.
Senin kurduğun biçim ve örüntüyle varım.
Sana ruhum, Sana gücüm adanmış.
Sen güvencem ve sevincimsin.

Kutsal Kitap Yorumu

İbn Ezra'nın en dikkat çekici başarısı, kutsal metin yorumculuğu alanındaydı. **Moşe'nin Beş Kitabı** üzerine yaptığı yorumu onun en kalıcı eseri kabul edilir ve Raşi'nin çalışmasından sonra en çok okunan ikinci yorumdur.

İbn Ezra, Kutsal Kitap üzerine yorum yazmaya 1140 C.E.'de Roma'da başladı ve hayatının sonuna kadar bu çalışmayı sürdürdü. Büyük olasılıkla bütün Kutsal Kitap üzerine yorumlar yazmıştı; ancak **Erken Peygamberler, Tarihler, Meseller, Yeremya, Hezekiel, Ezra ve Nehemya** üzerine olan yorumları günümüze ulaşmamıştır.

İbn Ezra'nın yorum yöntemi, kutsal metin tefsirine önemli bir yenilik getirdi. Yorumları **İbranice dilbilgisi** kurallarına dayanır ve metnin düz, yani literal anlamına odaklanır. **Moşe'nin Beş Kitabı** üzerine yaptığı yorumun girişinde şöyle yazar:

“Tora'yı yorumlarken hiç kimseyi kayırmayacağım. Gücümün sonuna kadar her kelimeyi dilbilgisel olarak anlamaya çalışacağım, ardından onu açıklamak için elimden geleni yapacağım.”

İbn Ezra, Kutsal Kitap'ın genel olarak düz anlamıyla okunması gerektiğini savunsa da, akılla bağdaşmayan ayetlerin bu kuralın dışında tutulması gerektiğini belirtir. Bu nedenle Tanrı'yı insan biçimci ifadelerle anlatan ayetlerin literal alınmaması, mecazi anlaşılması gerektiğini vurgular:

“Biliriz ki **Tora** insan dilinde konuşmuştur; çünkü o, konuşan ve işiten insanlara verilmiştir.”
(İbn Ezra, **Bereşit 1:26**)

İbn Ezra, Talmud bilginleriyle ayrıldığı yerlerde bunu saygı çerçevesinde, ancak literal anlamın zorunluluğunu gözeterek yapardı. Buna rağmen halakhik konularda, Rabbinik geleneğin aktardığı yasanın kendi içinde doğru olduğunu kabul ederdi. Ona göre bilginler, tartışılan ayeti, kendilerine gelen geleneksel yasanın bir aktarım aracı olarak kullanmışlardı.

Bu nedenle İbn Ezra, **Bereşit 1:28**’deki “*Verimli olun ve çoğalın*” ifadesinin bir emir değil bir **kutsama** olduğunu; bilginlerin ellerindeki kadim bir yasanın iletim aracı olarak bu ayeti kullandıklarını ileri sürdü. (İbn Ezra, Bereşit 1:28).

Çıkış 23:2 üzerine yorumunda, bilginlerin *aharei rabbim le-hattot* (“çoğunluğu izleyerek adaleti saptırma”) ifadesini, hukuki anlaşmazlıkların çoğunluk görüşüyle çözüleceği şeklinde yorumladığını (Sanhedrin 2a) aktarır; ancak bunun ayetin literal anlamı olmadığını söyler. Ayrıca, bilginlerin bu ayeti yalnızca ilgili halakhayı hatırlamak için bir işaret olarak kullandıklarını ekler. (Çeviren G.D.’in notu: *aharei rabbim le-hattot* İbn Ezra’nın analizinde iki farklı düzeyde anlam taşır. Tora’daki orijinal bağlamında ifade, “kötülüğe yönelen çoğunluğa uyarak adaleti eğme” anlamına gelir; yani *le-hattot* burada ahlaki bir uyarı niteliğindedir. Ancak Talmud, aynı ifadeyi hukukî kararların çoğunluk görüşüyle verilmesi gerektiği ilkesine bir *asmachta* (metinsel dayanak işareti) olarak kullanır. İbn Ezra’ya göre bu halakhik ilke tamamen doğrudur; fakat ayetin literal anlamı bunu öğretmez. Bu nedenle ayet hem negatif bir etik uyarı hem de Bilginler tarafından pozitif bir yasal kuralın hatırlatıcısı olarak işlev görür; İbn Ezra’nın katkısı, bu iki düzeyi birbirine karıştırmadan açıklığa kavuşturmasıdır.)

Bazı durumlarda İbn Ezra, Talmud’un bir ayetten türettiği yasanın aslında **rabbinik** kökenli olduğunu belirtir. Örneğin **Çıkış 23:19**:

“Bir oğlağı annesinin sütünde pişirmeyeceksin.”

Rabbinik geleneğe göre bu ayet, her türlü **koşer et-süt** karışımının pişirilmesini yasaklar (Hullin 113b). Fakat İbn Ezra’ya göre **Moşe’nin Beş Kitabı** yalnızca “oğlağı annesinin sütünde pişirmeyi” yasaklar; diğer yasaklamalar rabbinik otoritenin düzenlemeleridir (İbn Ezra, Çıkış 23:19).

İbn Ezra, literal anlam ile halakhah çeliştiğinde genellikle bir not ekleyerek halakhaya uyulması gerektiğini hatırlatır. Gerekçesini şöyle temellendirir:

— *Ya halakhah, ayetten bağımsız bir otoriteye sahiptir;*
— *Ya da rabbinik düzenlemelere uymak zorunludur; çünkü “Bilginlerin akılları bizimkinden daha büyüktür.”*

İbn Ezra, literal yaklaşımının halakhayı zayıflatmasını veya anti-halakhik çevrelerce istismar edilmesini kesinlikle istemezdi.

Bu nedenle, Kutsal Kitap gününün başlangıcını halakhahın belirttiği gibi “gece” değil “sabah” kabul eden bir yorumla karşılaştığında büyük bir öfkeye kapıldı. Böyle bir görüşün, Şabat arifesinde çalışmanın serbest olabileceği düşüncesine yol açarak Şabat’ın ihlaline sebep olmasından endişeliydi.

Bu görüşü çürütmek için **İggeret Ha-Shabbat** (“Şabat Mektubu”) adlı eserini yazdı ve söz konusu yorumu kaleme alan kişiye —muhtemelen Raşi’nin torunu **Şmuel ben Meir**— şu bedduayı yöneltti:

“Bunu yazanın eli kurusun ve gözü kararsın.”

İbn Ezra’nın yorumları, kendisinden sonra gelen bütün büyük Kutsal Kitap yorumcularını etkiledi. Abraham Maimonides, Nahmanides, Bahya ben Aşer, Levi ben Gershom ve Abravanel gibi yorumcuların yanı sıra birçok filozof ve bilgin ona atıfta bulunmuştur. Rivayete göre Maimonides, oğluna:

“İbn Ezra’nın kiler dışında hiçbir Kutsal Kitap yorumuna dikkat etme.”

diye öğüt vermiştir.

Yesod Mora

İbn Ezra’nın ünü esas olarak Kutsal Kitap yorumlarına dayanmakla birlikte, aynı zamanda kayda değer bir filozoftu. Ortaçağ Yahudi felsefesine dair yapılan her ciddi incelemede, İbn Ezra’nın felsefesine ayrılmış bir bölüm ya da en azından birkaç sayfa bulunur.

İbn Ezra’nın felsefi görüşleri Kutsal Kitap yorumlarının içine dağılmıştır; ancak bu düşüncelerin merkezinde **Sefer Yesod Mora ve-Sod Tora** (“**Korkunun Temeli ve Tora’nın Sırrı Üzerine İnceleme**”) adlı eseri yer alır.

Sefer Yesod Mora ve-Sod Tora —bundan sonra *Yesod Mora*— İbn Ezra tarafından 1158 veya 1159 yazında Londra’da kaleme alınmıştır. İbn Ezra, eseri **Tamuz** ve **Av** aylarında, yalnızca dört hafta gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. *Yesod Mora* ile yukarıda anılan **İggeret Ha-Shabbat**, İbn Ezra’nın bilinen son eserleridir.

Yesod Mora, **İbranice yazılmış ilk büyük Yahudi felsefesi kitabıdır**. Kendi döneminde, Arapça bilmeyenlerin ulaşabileceği az sayıdaki felsefi çalışma arasında yer alması bakımından da ayrıca önemlidir.

Diğer Büyük Düşünürlerden Farkı

İbn Ezra, Saadiah Gaon, Rabbi **Yehuda Ha-Levi** ve **Maimonides** gibi düşünürlerden farklı olarak, eserini yazmak için polemiksel (savunmacı) bir gerekçe ileri sürmedi.

Saadiah Gaon, *Sefer Ha-Emunot ve-Ha-De'ot* adlı eserini, inançta sarsılan Yahudileri güçlendirmek amacıyla yazdığını belirtmişti. Bu nedenle şöyle der:

“Yazmayı düşündüğüm bu kitaba, insanların Gerçeği arayışlarında nasıl hatalara düştüklerinin ve bu hataların nasıl ortadan kaldırılabilceğinin bir açıklamasıyla başlayacağım; böylece araştırmanın konusu tam olarak kavranabilsin. Ayrıca, bazı insanların bu hatalara neden bu kadar güçlü biçimde tutunduğunu —öyle ki onları gerçek sanıp bildiklerini zannederek kendilerini aldattıklarını— açıklayacağım.”

İbn Ezra’nın dostu ve çağdaşı olan **Rabbi Yehuda Ha-Levi**, *Kuzari*’yi Yahudiliği Müslümanların, Hristiyanların, filozofların ve mezhep mensuplarının saldırılarından savunmak için kaleme almıştı:

“Bizim dinimizden farklı olan filozofların ve başka dinlerin mensuplarının saldırılarına karşı ne tür deliller ortaya koyabileceğimi ve İsrail çoğunluğundan ayrılan mezhep mensuplarına karşı ne söyleyebileceğimi ifade etmem istendi.”

Maimonides, *Moreh Nevukhim*’i (*Aklı Karışmışlara Rehber*), felsefe ile din arasında bir çelişki olduğunu sanarak zihinsel sıkıntı yaşayan Yahudileri aydınlatmak için yazmıştı. Bu nedenle şöyle der:

“Bu eserin amacı, kutsal yaşamızın doğruluğuna inanarak yetişmiş, ahlaki ve dini yükümlülüklerini özenle yerine getiren ve aynı zamanda felsefi çalışmalarında başarılı olmuş bir dindar insanı aydınlatmaktır. İnsan aklı onu aklın alanında kalmaya çekmiştir; Yasa’nın kelimesi kelimesine yorumuna dayanan öğretiyi doğru kabul etmekte zorlanmaktadır... Bu nedenle karmaşa ve kaygı içindedir.”

Moreh Nevukhim’in amacı tam da bu zihinsel karmaşayı çözmektir.

Yesod Mora’nın Ortaya Çıkış Niyeti

Yesod Mora ise görünüşe bakılırsa böyle bir savunma amacıyla yazılmamıştır. İbn Ezra, eseri **mitsvaları açıklayan bir kitap yazması yönünde kendisine gelen bir talebe cevap olarak** kaleme aldığını açıkça belirtir. Şöyle yazar:

“Korku veren Yüce Tanrı kalbimin içtenliğini bilir. Bu kitabı, bilimlerde ustalaştığımı göstermek veya bana sırların açıldığını

gösterip kendimi yüceltmek için yazmadım. Bunu eski Bilginlerimizle tartışmak için de yazmadım; çünkü onların bizden daha bilge ve Tanrı'dan daha çok korkan kişiler olduklarını biliyorum. Bu kitabı, kendisine yazdığım diğer kitapları öğrettiğim saygın ve soylu bir kişi için yazdım. Ona mitsvalar üzerine bir eser hazırlamak için kendimi zahmete soktum; çünkü ona duyduğum büyük sevgiden ötürü, onda dürüst bir insan gördüm ve Tanrı korkusunun çoğu kişiden daha üstün olduğunu fark ettim.”

Bilimler

İbn Ezra, *Yesod Mora*'ya bilgi disiplinlerinin değerlendirilmesiyle başlar. Ona göre insanı hayvanlardan ayıran şey “akli **nefes**”tir. Bu **nefes**, beden içine ilk yerleştirildiğinde boş bir levha —**tabula rasa**— gibidir. Bu levha, geliştirilmek üzere insana verilmiştir. İnsan akli **nefesi** doğru biçimde geliştirirse, **nefes ebedi yaşama** kavuşur.

İbn Ezra'nın ifadesiyle:

“**Nefes**, onu veren Yüce Tanrı'ya geri dönmek üzere yaratılmıştır. Ona Rabbin işini görmesi, Efendisinin işlerini incelemesi ve O'nun mitsvalarını gözlemesi için beden içinde yer verilmiştir.”
(*Yesod Mora* 'ya Giriş)

Ve yine:

“İnsanın **nefesi** tektir. Beden içine ilk yerleştirildiğinde... yazıcının önüne konmuş bir levha gibidir. Tanrı'nın yazısı bu levha üzerine işlendiğinde... **nefes** hem insan içindeyken hem de bedeni terk ettiğinde Tanrı'ya yapışır.”
(*Yesod Mora* 10:2)

İbn Ezra'ya göre tüm bilgi dalları, gerçek bilgelik merdiveninin basamaklarıdır (*Yesod Mora* 'ya Giriş). Bu nedenle şöyle der:

“Bilgelik, beden öldüğünde yok olmayan yüce **nefesin** öz-biçimidir.”
(Kohelet 7:12)

Tora ve Diğer Bilimlerin Rolü

İbn Ezra, geleneksel öğrenimin nefesin gelişimindeki işlevini analiz eder. Tora çalışmasının farklı dalları akli nefesi geliştirse de, **tek başlarına nefsi mükemmelleştirmeye yetmezler**.

Kitabın başında **Mesora**'nın (Masoret geleneği) öğrenimini ele alır. Masoret bilginlerinin çalışmasını çok değerli bulur; çünkü onlar:

“Kutsal Yazıyı hiçbir ekleme ve çıkarma yapmadan orijinal biçiminde korumuşlardır.”
(*Yesod Mora* 1:1)

Ancak Mesora’yı ustalıkla bilen fakat metnin anlamını bilmeyen kişi, elinde bir tıp kitabı tuttuğu hâlde onu okumayı bilmeyen birine benzer. Bu nedenle şöyle der:

“Mesora’yı ustalıkla öğrenmiş ama başka hiçbir bilgelik dalını bilmemiş olan kişi, bir yük ipeği taşıyan deve gibidir. Devenin ipeğe faydası yoktur, ipeğin de deveye faydası yoktur.”
(*Yesod Mora* 1:1)

Dilbilgisi (Gramer)

İbn Ezra daha sonra **gramerin** incelenmesini tartışır. Tora metninin doğru anlaşılmasının dilbilgisi olmadan mümkün olmadığını belirtir. Gramer bilen kişinin nesir ve şiirde de kendini daha düzgün ifade edeceğini söylemesine rağmen, **gramerin bir araçtan ibaret olduğunu** ve kişinin hayatını bütünüyle buna harcamaması gerektiğini ekler. Ayrıca dönemi için yeterince gramer kitabı bulunduğunu ifade eder (*Yesod Mora* 1:2).

Kutsal Kitap (Tanah) Çalışması

İbn Ezra, bazı insanların tüm ömürlerini Kutsal Kitap çalışmasına adayıp bunun insani mükemmelliğin zirvesi olduğunu düşündüğünü söyler. Oysa Moşe’nin Beş Kitabı’na bağlılık bile Tanrı’nın yasasını anlamaya tam olarak yetmez; çünkü:

“Tora yaşamın kaynağı ve mitsvaların temelidir; ancak sözlü Tora’ya hâkim olunmadıkça Tora’nın tek bir mitsvası bile tam olarak kavranamaz.”
(*Yesod Mora* 1:3)

Bu tespit, kısmen Karaizme karşı polemiktir.

Neviim ve **Ketuvim**’deki çalışmaların da sınırlı kazanç sağladığını belirtir. Çabaların büyük kısmı karşılığında elde edilen sonuç sınırlıdır. Bir yorumcu bir görüş getirirken, başka bir yorumcu farklı bir görüş getirir. Bu nedenle şöyle der:

“İsraili şehirlerin adlarını bilmek; yargıçların ve kralların hikâyelerini bilmek; Tapınak’ın nasıl inşa edildiğini ve gelecektekinin nasıl yapılacağını bilmek; peygamberlerin sözlerini bilmek —bazıları gerçekleşmiş, bazıları geleceğe dairdir— bütün bunların anlamını bazen araştırmayla belirleyebiliriz; bazen de körlerin duvara dokunarak ilerlemesi gibi ilerleriz.”
(*Yesod Mora* 1:3)

Ve ekler:

“Mezmurlar kitabının tamamını bilsek bile [ne kazanırız?]. İlahi esinle yazılmıştır; fakat geleceğe dair kehanet içermez. Aynı durum İyov, Şlomo’nun eserleri, Beş Megilla ve Ezra kitabı için de geçerlidir.”
(*Yesod Mora* 1:3)

Talmud Çalışması

İbn Ezra, Talmud çalışmasını değerlendirirken bazı bilginlerin Talmud bilgisini nihai bilgelik saydığını belirtir (*Yesod Mora* 1:4). Bu kişilerin Mesora’ya önem vermediğini, grameri gereksiz gördüğünü ve Kutsal Yazı’yı ihmal ettiğini söyler.

Talmud’un bütün mitsvaları açıkladığını kabul eder, fakat ekler:

“Tanrı’nın yasasını derinlemesine kavramak ve nefsi geliştirmek isteyen kişi ek bilimleri de bilmelidir.”

Bu nedenle Talmud talebesi hem Kutsal Yazı’ya hem gramer bilgisine hâkim olmalıdır; çünkü bunlar olmadan Talmud’daki Tora ayetleri ne literal ne de midraşik biçimde anlaşılabilir (*Yesod Mora* 1:4).

İbn Ezra’ya göre bilim bilmeyen kişi Talmud’u da tam olarak anlayamaz; zira Moşe’nin Beş Kitabı ve Talmud’da bilimsel bilgi gerektiren pek çok pasaj vardır. Bu pasajlar, bilimsel bilgiden yoksun olanlar için:

- ya anlaşılmaz

- ya da yanlış anlaşılmaya açıktır.
(*Yesod Mora* 1:4–7)

İbn Ezra’nın belirttiği pasajlar ya doğrudan bilime dairdir ya da mecazi şekilde anlaşılması gereken metinlerdir (*Yesod Mora* 1:4–6).

Bu nedenle İbn Ezra açıktır:

“Bilim bilmeyen Talmud bilginleri hem Kutsal Yazı’yı hem Talmud’u yanlış anlayabilir.”

Talmud öğrenimi onun gözünde amaç değil, **Tanrı’ya ve insana karşı görevleri doğru yerine getirmeyi öğreten bir araçtır**. Bu nedenle, pratik sonucu olmayan Talmud bölümlerine tüm enerjilerini veren bilginleri eleştirir. Özellikle **Nezikin** üzerine aşırı yoğunlaşmayı şöyle eleştirir:

“Eğriyi doğrultmak için bir tek hâkim bile yeterlidir.”

Ve ekler:

“Eğer bütün İsrail doğru olsaydı, Nezikim bölümüne ihtiyaç olmazdı.”
(*Yesod Mora* 1:8)

Felsefe ve Bilimlerin Gerekliliği

İbn Ezra, nefsi bütünüyle geliştirmek isteyen kişinin **felsefe** ve **tabii bilimlerde** ustalaşması gerektiğini savunur. Buna göre insan:

- nefsin sırrını,
- göksel meleklerin sırlarını,
- Tora’da, peygamberlerde ve Talmud’da anlatılan gelecek dünya kavramını

ancak mantık, matematik, oranlar bilimi ve tabii bilimlerde ilerledikten sonra anlayabilir (*Yesod Mora* 1:5).

Böyle bir kişi hem bilimleri bilir hem Tanrı’nın Tahtı ve **Merkava**’sının sırlarını anlar hem de Tanrı’yı tanır, nefsi daha hayattayken Tanrı’ya yapışır ve bedeni terk ettikten sonra da Tanrı’ya yapışık kalır (*Yesod Mora* 10:2).

Tora’nın Gerekliliği

Şu soru gündeme gelir:

“Eğer nefsin gelişimi felsefe ve tabii bilimlere bağlıysa, Tora neden gereklidir?”

İbn Ezra bunu açık bir biçimde formüle etmese de *Yesod Mora* bu soruya net bir cevap verir.

Bedeni arzular, akli nefesin gelişimine engeldir. Mitsvaların temel amacı:

- insanın maddesel yönünün aşırı hâkimiyetini kırmak,
- akli **nefes**in yükselişini engelleyen arzuları dizginlemektir.

Mitsvalar bunu insanın iştahlarını sınırlayarak yapar (*Yesod Mora* 10:2).

Nezir örneğini ele alırken der ki:

Nezir, yüksek bir ruhsal seviyeye çıkmışken nezirlilik süresi bitince şarap içerek yeniden bedensel hazlara yöneldiği için **günah sunusu** getirir; çünkü ruhsal gerileme yaşar (*Yesod Mora* 10:2).

Ek olarak, mitsvalar yerine getirildiklerinde insanın iyiliğini güvence altına alan talimatlardır. Olumsuz mitsvalar bir hekimin yasakları gibidir (*Yesod Mora* 7:3). Bu yüzden:

Olumsuz mitsvalara uymak ayrıca ödül getirmez; ödül, yasak edilen eylemlerden doğacak kötülükten korunmuş olmaktır.
(*Yesod Mora* 7:3)

Mitsvalar

Talmud’a göre Tora’da **613 mitsva** vardır (Makkot 23b). Talmud sonrası bilginlerin çoğu bu talmudik ifadeyi **literal anlamda** kabul eder. Bir kısmı, Tora’da yer alan ve bu sayıya dâhil edilecek yasaların listesini çıkarmaya çalışmıştır. Bilginler, hangi hükümlerin bu sayıya girdiği konusunda ihtilaf etseler de, **613 sayısı** genel olarak tartışma konusu yapılmadan kabul edilmiştir.

İbn Ezra ise **613 mitsva** kavramı hakkında **tereddütlü** görünür. Bir yandan, Tora’daki her mitsvanın sonsuz sonuçlara (imkânlara) sahip olduğunu belirterek:

“Gerçekte mitsvaların bir sınırı yoktur.”
(*Yesod Mora* 2:3)

der ve Mezmur 119:96’daki şu ifadeye atıf yapar:

“Her şeyin sonunu gördüm; ama Senin mitsvan çok geniştir.”

Öte yandan, yalnızca “kategorik mitsvaları”, “akli mitsvaları” ve daimi geçerliliği olan ritüellere ilişkin mitsvaları sayarsak, **613 sayısının onda birine bile ulaşmayacağını** iddia eder (*Yesod Mora* 2:3).

İbn Ezra, Tora’daki mitsvaların bir listesini yapmaz; *Yesod Mora*’da da **613 sayısına bir daha dönmez**. Bu yüzden, İbn Ezra’nın 613 sayısını hiçbir zaman gerçekten ciddiye almadığı ve bunu bir **deruş** (homiletik söylem) olarak gördüğü rahatlıkla söylenebilir.

Mitsvaların Türleri

İbn Ezra, mitsvaları **olumlu** (yapılması gereken) ve **olumsuz** (yasaklanan) mitsvalar olarak iki sınıfa ayırır (*Yesod Mora* 7:1).

Mitsvaların üç biçimde yerine getirildiğini söyler:

- İnançla,
- Sözle,
- Eylemle (*Yesod Mora* 7:2).

1. İnançla yerine getirilen mitsvalar:

Tanrı'nın varlığına inanmak,
Tanrı'nın İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkardığına inanmak,
Tanrı'yı sevmek,
Tanrı'ya yapışmak,
Komşunu sevmek.
(*Yesod Mora* 7:10)

2. Sözle yerine getirilenler:

Yemekten sonra Birkat Ha-Mazon okumak,
Dua etmek,
Hallel okumak,
Çocuklara Tora öğretmek,
Tora'nın içeriği üzerine konuşmak.
(*Yesod Mora* 7:11)

3. Eylemle yerine getirilenler:

Korban sunmak,
Pesah'ta matsa yemek,
Sukot'ta suka inşa etmek,
Tsedaka (yardım) vermek,
Roş Ha-Şana'da şofar çalmak,
Yom Kippur'da oruç tutmak.
(*Yesod Mora* 7:12)

İbn Ezra, bazı mitsvaların yalnızca **inançla** yerine getirilebileceğini kabul eder; fakat yine de **inancın tüm mitzva eylemlerinin içine işlemesi gerektiğini** güçlü bir biçimde vurgular:

“Eğer inanç eksikse, mitsvaların yerine getirilmesi anlamsızdır.”
(*Yesod Mora* 7:2)

Bu görüş, çağdaşı Bahya ibn Pekuda'nın *Hovot Ha-Levavot*'taki yaklaşımıyla aynıdır: İçsel yön, dışsal eylemin temelidir.

Modern Perspektifle Gerilim

İbn Ezra'nın bu vurgusu, **modern Yahudi düşünürlerin** çoğuyla çelişir. Modern yaklaşımlar, genellikle **eylemi** inançtan daha önemli sayar. Örneğin Moses Mendelssohn'a göre:

- Hiçbir mitsva “inanacaksın” ya da “inanmayacaksın” demez,
- Bütün mitsvalar “yapacaksın” veya “yapmayacaksın” şeklindedir.

Mendelssohn'a göre inanç emredilemez; çünkü inanç ancak ikna yoluyla oluşur. İlahi emirler iradeye ve eyleme yöneliktir.

Bu, ne İbn Ezra'nın ne de Ortaçağ Yahudi düşüncesinin görüşüdür. Ortaçağ bilginleri Yüce Olan'ın **kalbi** aradığını savunmuş ve inanç esasları (ikkarim) listeleri çıkarmışlardır. Temel inanç maddelerinden birini inkâr eden kişinin kendisini **İsrail cemaatinin dışına çıkardığı** kabul edilmiştir.

İbn Ezra'nın Mitsva Sınıflandırması

İbn Ezra'ya göre mitsvalar üç ana kategoriye ayrılır:

1. Akli yasalar (sikhliyyot)

Bu yasalar zamana, mekâna veya başka bir koşula bağlı değildir (*Yesod Mora* 5:1). Moşe aracılığıyla Tora verilmeden önce bile insan aklıyla biliniyordu (*Yesod Mora* 5:1).

Örnekler:

- Öldürmeyeceksin
- Çalmayacaksın
- Zina etmeyeceksin
- Anne babanı onurlandıracaksın

Bunlar **Tora'nın temel yasalarıdır**.

2. Sembolik hükümler (zikaron / edut)

Bu mitsvalar, akli yasaları veya İsrail'in daima bilinçte tutması gereken ilkeleri **hatırlatmak** içindir.

Örnek: **Şabat**, yaratılışı hatırlatır (*Yesod Mora* 5:2).

3. Gizli (esoterik) mitsvalar (sodiyot)

Bu mitsvaların amacı yalnızca az sayıda kişi tarafından kavranabilir (*Yesod Mora* 8:1). İbn Ezra'nın bu sınıfa dair gerekçeleri arasında:

- beden sağlığı,
- nefis sağlığı,
- doğa yasalarına uygun yaşama,
- astrolojik düzen ve etkiler

gibi unsurlar vardır (*Yesod Mora* 9).

Mitsvaların Gerekçesi

İbn Ezra, Tora'daki **bütün mitsvaların bir gerekçesi olduğunu** savunur (*Yesod Mora* 8:1).

Bu noktada Saadia Gaon ve Rabbi Yehuda Ha-Levi'den ayrılır; çünkü onlar mitsvaları ikiye ayırır:

Şimiot (geleneksel mitsvalar),

Sikhliyyot (akli mitsvalar).

İbn Ezra ise Maimonides'ten önce ve sonra görülen çizgiyle uyumlu biçimde, **tüm mitsvaların bütünlüklü bir amaç yapısı** (teleoloji) olduğunu savunur.

İbn Ezra'ya göre kişi, işlevini anlamasa bile mitsvayı yerine getirmekle yükümlüdür:

“Gerekçelerini bilmeden yasaları yerine getirmeyi reddeden kişi yönsüz kalır. Ekmeği yemeden önce toprağın nasıl sürüldüğünü, tahılın nasıl ekildiğini, biçildiğini, savrulduğunu, temizlendiğini, öğütüldüğünü, elendiğini, yoğrulduğunu ve pişirildiğini öğrenmekte ısrar eden çocuk gibidir. Böyle biri açlıktan ölür...”
(*Yesod Mora* 8:1)

Doğru tutum şudur:

Çocuk yemek yer; büyüdükçe sorularına yanıt bulur.
İnsan da mitsvaların gerekçelerini zamanla öğrenir.

Tora'nın hiçbir gerekçe sunmadığı mitsvaların nedenini ise:

“Bin kişiden yalnızca biri bilir.”
(*Yesod Mora* 8:1)

Eserin Adına Dair: Sefer *Yesod Mora* ve-*Sod Tora*

İbn Ezra eserine **“Korkunun Temeli ve Tora'nın Sırrı Üzerine İnceleme”** adını verir.

Bu başlık:

- hem kitabın içeriğiyle uyumlu bir kelime oyunu ve kafiye barındırır,
- hem de *Yesod Mora* 1:3'te yer alan **yesod ha-Tora ve-sod ha-mora** ifadesine göndermedir.

Bu nedenle başlık fiilen şu anlama gelir:

“Tora'nın mitsvalarının gerekçeleri üzerine inceleme.”

Başlığın bir **ikinci anlamı** da olabilir:

- “Korkunun Temeli”** = Tanrı'ya yapışma ideali,
- “Tora'nın Sırrı”** = bu yapışmayı mümkün kılan ruhsal disiplin.

İbn Ezra'ya göre:

- İnsan yaşamının amacı Tanrı'ya yapışmaktır.
- Bu, nefsin gelişimiyle mümkündür.
- Nefs ancak bedeni hazzlardan uzaklaşarak gelişir.
- Bu ise yalnızca Tora'nın yasalarıyla mümkündür.

Dolayısıyla başlık şu ima taşıyor olabilir:

Tora'nın sırrı = Tanrı'ya yapışmayı sağlayan içsel dönüşüm sürecidir.

Temenni:

İbn Ezra'nın düşüncesindeki özü —Tora'nın nedenlerini anlamaya yönelik sakin, derin ve tutarlı yaklaşımını— sade bir dille görünür kılmak için, mitsvaların ardındaki amaçları, akli çalışmanın **nefesin** gelişimiyle nasıl birleştiğini ve insanın Tanrı'ya yönelişinin neden temelde bir bilinç eğitimi

olduğunu açıkça göstermek amacıyla bu küçük çeviriyi yazmaya giriştim. Bu konu, bilgelik arayana yol gösterebilir. Bu küçük çalışma zihinlere berraklık sağlasın ve kimse elinden düşürmek istemesin. G.D. Aralık 2025